

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАКРОЭКОНОМИКАЛЫК ТУРУКТУУЛУГУНА ТААСИР ЭТҮҮЧҮ ФАКТОРЛОРУН ТАЛДОО

Бул макалада Кыргыз Республикасынын макроэкономикалык туруктуу өнүктүрүү саясатын кароо менен макроэкономикалык стабилдүүлүктү камсыз кылуудагы тийиштүү факторлору талданат.

Ачкыч сөздөр: өнүктүрүү, ички дүң продукт, экономикалык өсүш, салым, ички сырткы карыз.

к.э.н., доц. Баймуратов А.А. к.э.н., доц. Кутманбекова А.А.

АНАЛИЗ ВЛИЯЮЩИХ ФАКТОРОВ НА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ СТАБИЛЬНОСТИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В данной статье рассматриваются вопросы макроэкономической политики Кыргызской Республики и анализируются влияющие факторы в обеспечении стабильности его развития.

Ключевые слова: развития, внутренний валовый продукт, экономическое развитие, вклад, внутренний внешний долг

c.e.s. Baymuratov A.A., c.e.s. Kutmanbekova A.A.

ANALYZE INFLUENCE FACTORS FOR MACROECONOMIC STABILITY OF KIRGIZ REPUBLIC

In this state consider questions of macro economical policy of Kirgiz Republic and analyzed influences factors in providing of stability of his development.

Key words: development, gross national product, economical development, input, internal and external debt.

Кыргызстандын экономикасын кантип жана кандай шарттарда өнүктүрүү боюнча мамлекеттик программалардын көптөгөн түрлөрү кабыл алынган. Ошол программалардын кандай шартта ишке ашып өнүгүп жаткандыгын жана өлкөбүздүн макроэкономикалык туруктуулугунун кандай абалда тургандыгын жана ага кандай факторлор таасирин тийгизип жаткандыгын талдоону туура таптык.

Аталган маселеге тийиштүү Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин маалыматы боюнча экономикалык өсүү 2015-жылдын жыйынтыгы менен 103,5 % түзүп, ички дүң продуктунун көлөмү 423,6 млрд сом суммасында эсептелгендиги маалымат каражаттарында маалымдалган.

«Кумтөр» кенин иштетүү боюнча ишканаларды эске албаганда, ИДП реалдуу өсүшү 104,5 % түзгөн, 2014-жыл үчүн аталган көрсөткүч 105,0 % түзгөн. Экономикалык бардык тармактар боюнча, өндүрүштү эсепке албаганда, өсүү камсыздалган. Айыл чарба тармагында – 0,9 %, курулушта – 1,1%, тейлөө тармагында – 1,7% өсүш орун алган. ИДП түзүлүшүнө өнөр-жай өндүрүшү жагымсыз салым кошуп, 0,7% көрсөткүчтү түзгөн.

Инфляциянын орточо жылдык көрсөткүчү (2015-жыл январь-декабры 2014-жылдын январь-декабрына карата) 106,5 % түзгөн.

«Эл аралык резервдердин көлөмү 2015-жылдын 31-декабрына карата 1778,3 млн АКШ долл. түзгөн жана 2015-жыл январь-декабры мезгилинде 179,3 млн АКШ долл. кыскарган. 2015-жылдын 11 айында котормо тутуму аркылуу ишке ашырылган физикалык жактардын акчалай которуу агымынын дүң көлөмү 1 546,6 млн АКШ долл. түзүп, өткөн жылдын көрсөтүлгөн мезгилине салыштырмалуу 26,2 % азайган.

Кыргыз Республикасынын макроэкономикалык саясатынын башкы максаты туруктуу өнүктүрүү үчүн макроэкономикалык стабилдүүлүктү камсыз кылуу болуп эсептелинет. Акыркы 5 жылдын ичинде (2013-2017ж.ж.) макроэкономикалык саясатты иштеп чыгуунун негизинен төмөнкүдөй өбөлгөлөр жана шарттар киргизилген:

Алсак, өнүгүүнүн дүйнөлүк тенденцияларынын Кыргызстандын экономикасына таасир этүүнүн болжолдонуучу жагымдуу факторлору төмөндөгүлөр деп айтылат стратегияда:

- региондо жана негизги соода өнөктөшү болгон өлкөлөрдөгү саясий стабилдүүлүк;
- дүйнөлүк экономиканын акырындык менен оңолуусу (экономиканын жылына 4% га чейин болжолдонгон өсүшү);
- коңшу мамлекеттерде болжолдонгон экономикалык өсүш - Россияда (3,0% дан жогору), Казакстанда (6,0%дын деңгээлинде), Кытайда (7-8%);
- Кыргыз Республикасынын негизги соода өнөктөшү болгон өлкөлөрдө болжолдонгон инфляциянын төмөнкү деңгээли, Россия жана Казакстанда (7,0% дан көп эмес);
- Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ), ЕвАзЭСтин, КМШнын алкагында тышкы экономикалык кызматташтыкты кеңейтүү;
- Кыргыз Республикасынын Дүйнөлүк соода уюмуна мүчөлүгүн активдүү колдонуу;
- Кыргыз Республикасынын ЕАЭБке кошулуусу тууралуу саясий чечим;
- эл аралык экономикалык жана финансылык уюмдар менен кызматташууну тереңдетүү;
- инвестицияларды инновацияга карай өсүшүнүн дүйнөлүк тенденциясы.

Өлкөнүн экономикасына жана бюджетине таасир көрсөтө турган тышкы терс факторлор:

- Европанын бир катар өлкөлөрүнүн Россиянын жана АКШнын финансылык туруксуздугу;
- негизги өнөктөштөр, БСнын мүчөлөрү болгон өлкөлөр менен сооданын шарттарынын начарлашы;
- бюджеттин тартыштыгын жабууга тыштан каржылоо келип түшпөгөн учурда Өкмөт тарабынан социалдык милдеттенмелерин аткарбай калуунун жогорку тобокелдиги;
- азык-түлүккө дүйнөлүк баанын болжолдогу өсүшү;
- алтындын баасынын төмөндөөгө карай өзгөрүшү ж.б.

Макроэкономикалык стабилдүүлүккө жетишүү жана сактоо үчүн түзүлгөн ички өбөлгөлөр жана шарттар:

Жагымдуулары:

- оңдоо-калыбына келтирүү иштеринен кийин «Кумтөр» кенин иштетүү боюнча ишканаларда ишти калыбына келтирүү;
- айнек такталарын өндүрүүнү толук ишке киргизүү;
- ири инвестициялык долбоорлорду ишке киргизүү;
- өлкөнүн соода өнөктөш- өлкөлөр менен стабилдүү өнүгүп жаткан соода-экономикалык мамилелери;
- агрардык секторду жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүгө алып келүүчү айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн жеңилдетилген кредиттерди берүү;
- Бажы Союзуна кошулуу;
- кызмат көрсөтүү чөйрөсүн стабилдүү өнүктүрүү ж.б.

Терс өбөлгөлөр жана шарттар:

- коомдук-саясий кырдаалдын мүмкүн болгон татаалданышы;
- бюджеттик-салык чөйрөдө абалдын туруксуздугу;
- узак мезгилге тартыштыктын жогорку деңгээлинин сакталып калышы;
- азык-түлүк товарларына баанын өсүшүнүн эсебинен инфляциянын деңгээлинин жогорулашынын тобокелдиги;
- 2015-жылдын жыйынтыгы боюнча экономиканы өнүктүрүүнүн иш жүзүндө түзүлгөн жагымсыз

тенденциясы;

- Кумтөрдө алтын казып алууну кыскартуунун тобокелдиги;
- электр энергиясынын көлөмүн иштетип чыгарууга олуттуу таасир көрсөтө турган суунун аз болуусун болжолдогон тобокелдиктер;

Өнүктүрүүнүн келтирилген тышкы жана ички факторлорунан улам, өнүктүрүүнүн макроэкономикалык тапшырмаларынын аткарылыштары боюнча төмөнкү макроэкономикалык көрсөткүчтөр жаралган:

Таблица 1

Макроэкономикалык көрсөткүчтөр

	2012 ж.	2013ж.	2014ж.	2015ж.	2016ж.	2017ж.	2013-2017 ж. Кумулятив дүү 2012-ж. Деңгээлине
	Иш жүз.	Иш жүз.	Иш жүз.	Иш жүз.	Иш жүз.	болжол	
ИДП колдонууда баалар менен, млн. сом	304350,1	335470,3	345019,4	423603,2	462776,4	511067,5	
Реалдуу өсүш темпи, % менен	99,1	107,2	107,6	107,5	107,5	107,5	143,3
ИДПнын дефлятору	107,4	109,0	108,4	108,4	109,1	108,2	151,2
Калктын ар бир жан башына ИДП	56,9	65,5	75,6	87,1	101,0	116,2	
Инфляция	107,5	108,5	107,8	108,3	108,2	107,0	
Иштегендердин санынын өсүш темпи	101,8	101,9	101,6	101,8	102,1	101,2	108,9
Жумушсуздук	8,4	8,2	8,1	7,7	7,1	6,5	
Эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн өсүш темпи	90,3	105,2	105,9	105,6	105,3	106,3	131,5
Орточо айлык эмгек акынын реалдуу өсүш темпи	113,3	104,7	104,2	111,3	114,1	116,3	161,1
Калктын акчалай кирешесинин өсүш темпи	116,0	118,0	117,1	117,3	116,5	116,0	229,1
Жакырчылык	38,0	33,8	32,8	30,1	27,3	25,0	
Өмүрдүн узактыгы, жаш	70,9	71,4	71,8	72,3	72,7	73,2	

2013-2017-жылдары базалык көрсөткүчтөрүнүн негизинде ИДПнын өсүшү жылына орточо 4,5%дын деңгээлинде аткарылган. Инфляциянын динамикасын макроэкономикалык жагдайга тышкы соккулардын жана ички жана тышкы жалпы суроо-талап, тышкы конъюнктурадагы өзгөрүү сыяктуу факторлордун таасиринин сакталып калган тобокелдиктери, ошондой эле бюджеттик-салыктык жана тарифтик саясатты алдын ала аныктай албаган.

Инфляцияны кармап туруу үчүн төмөнкүдөй чаралар каралган, бирок толук аткарылган эмес:

- товарларды жана атаандаштыкты өнүктүрүүнү сунуштоого стимул боюнча чаралар (өзгөчө азык-түлүк жана айыл чарба рынокторунда);
- калктын аманаттарынын өсүшүнө стимул максатында банк системасынын натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн колдоо боюнча чаралар;

- акчага суроо-талапка ылайык келген көлөмдө өтүмдүүлүк менен экономиканы камсыз кылуу боюнча чаралар.

Баа мүнөзүндөгү пайда болгон инфляциялык басым күчөгөн учурда, жана шок узакка созулса, акча-кредиттик саясат катаалдашкан. 2013-2017-жылдардын аралыгында өзгөрүлүүчү алмашуу курсунун саясаты туруксуз болуп келген. Валюталык интервенция алмашуу курсунун кескин өзгөрүүсүн жумшартуу үчүн зарыл болгон көлөмдөрдү жүргүзүп келген.

Таблица 2

2013-2017 жылдарга ИДПны пайдалануунун структурасы

	2012-ж. иш жүз.	2013-ж. Иш жүз.	2014-ж. Иш жүз.	2015-ж. Иш жүз.	2016-ж. Иш жүз	2017-ж. болжол
ИДП рыноктук баалар менен	100	100	100	100	100	100
Керектөө	117,3	113,3	111,5	108,6	107,5	106,1
Мамлекеттик	19,8	19,2	18,2	17,3	16,4	15,6
Жеке	97,5	94,1	93,3	91,3	91,1	90,5
Дүң инвестициялар	32,9	33,9	34,5	35,3	35,6	35,9
Мамлекеттик инвестициялар	6,3	5,2	6,2	3,8	1,5	1,2
Анын ичинен МТИ (тышкы)	5,1	4,2	4,0	2,2	0,8	0,5
Жеке инвестициялар	26,6	28,7	28,3	31,5	34,1	34,7
Экспорт (товарлар жана фактордук эмес кызмат көрсөтүүлөр)	49,5	54,1	52,8	51,4	48,9	46,9
Импорт (товарлар жана фактордук эмес кызмат көрсөтүүлөр)	99,7	101,3	98,8	95,2	92,1	88,9
Таза экспорт	-50,2	-47,2	-46,0	-43,8	-43,1	-42,0

ИДПны колдонуунун структурасында дүң инвестициялардын үлүшү жеке ички жана чет өлкөлүк инвестициялардын келүүсүнө стимул берүүнүн эсебинен 2012-жылдагы 32,9%дан 2017-жылы 35,9%га чейин өскөн. Орто мөөнөттүк инвестициялык саясат дүң инвестициянын жыл сайын орточо 18,7%га өсүшүн берген. Инвестициялардын өсүшү төмөнкүлөрдүн натыйжасында жеке инвестицияларды көбөйтүүнүн эсебинен камсыз кылынган:

- бардык административдик тоскоолдуктарды жоюу;
- жагымдуу бажы жана салык режимдерин түзүү;
- финансылык системага, банк секторуна жана камсыздандыруу рыногуна кошо, ишенимди реалдуу чыңдоо жана алардын туруктуулугун жогорулатуу, бул мүмкүн болуучу тобокелдиктерден инвесторлорду коргоонун механизмдеринин натыйжалуулугун жогорулатат жана узак мөөнөттүк инвестициялардын булагы болуп келген. 2013-2017-жылдары мамлекеттик инвестициялардын үлүшү жылына орточо 3,6%дын деңгээлинде болгон. Өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугуна таасир эткен тышкы карыздын туруктуулугу маанилүү фактор болуп эсептелинет. Бюджеттик саясаттын контекстинде карыздын туруктуулугу тышкы карыздын топтолгон ири көлөмүн жана аны тейлөөгө үзгүлтүксүз чыгымдардын көлөмүн өсүп келген, алар боюнча төлөмдөр бюджеттин башка статьялары жана жалпы экономиканы өнүктүрүү үчүн зыян келтирген. Экономиканын туруктуу өсүшүн камсыз кылууга потенциалдуу коркунуч келтирүүчү тышкы карыздын жүгүн жеңилдетүү максатында Өкмөт аны андан ары реструктуралаштыруунун бардык мүмкүнчүлүктөрү оң натыйжа берген эмес. 2013-2017-жылдары жеке керектөөнүн жылына орточо 6,0% өсүшү калктын акчалай кирешесинин өсүшү менен камсыздалбай калган, бул реалдуу эмгек акынын болжолдонгон өсүшү менен жана ишкердик иштин кирешесинин өсүшү менен дал келбейт. Мамлекеттик башкарууну оптималдаштырууга багытталган реформаларды эске алуу менен мамлекеттик керектөөнүн салыштырма салмагы 2013-жылдагы 19,2% га 2017-жылы 15,6%га чейин жогорулаган, анын өсүш темпи жылына орточо 2%дын деңгээлинде кармалып турат. Орто мөөнөттүк мезгилде товарлардын

жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспортунун жана импортунун өсүү тенденциясы сакталып турат. Ошол эле учурда таза экспорттун көрсөткүчү 2017-жылы 2012-жылга салыштырганда 8,2 пайыздык пунктка көбөйгөн жана ИДПнын 42,0%ын түзөт. Экспорттун орточо жылдык өсүшү 7,6%ды түзөт жана негизинен алтынды берүүнү көбөйтүү, ошондой эле экологиялык таза айыл чарба продукцияларын экспорттоонун үлүшүн акырындык менен кеңейтүү камсыздалган. Импорттун көлөмүн (жылына орточо 5,7%га) көбөйтүү, негизинен энергия продуктыларын жана башка аралыктагы товарларды импорттоонун өсүшүнүн эсебинен аныкталган. 2013-2017-жылдары каржылоонун бардык булактарынан капиталдык салымдын көлөмү жылына орточо 120,0 млрд. сомго өскөн, бул 2008-2012- жылдардагы ушул көрсөткүчтүн маанисинен (46,3 млрд. сом) 2,6 эсе көп. Ошол эле учурда мамлекеттик бюджеттен (кошо каржылоону эске алуу менен) капиталдык салымдардын көлөмү 2013 -2017-жылдарда жылына орточо эсеп менен 8,2 млрд. сомдон ашык же 2008-2012-жылдардагы ушул эле көрсөткүчтүн маанисинен 1,5 эсе көп. Макроэкономикалык туруктуулукка жетишүү үчүн Кыргыз Республикасынын алдыдагы жылга бюджеттик саясатты, акча-кредиттик саясатты жана алдын-ала төмөнкүдөй макроэкономикалык көрсөткүчтөрдү камсыздоого өбөлгө түзгөн стратегиялык максаттар ишке ашырылууга тийиш:

Таблица 3

Стратегиялык божомолдуу макроэкономикалык көрсөткүчтөр

Аталыштары	2017-жылга божомол	2018-жылга божомол	2019-жылга божомол
ИДП, млн. сом менен	511067,5	567627,5	634524,3
Реалдуу ИДПнын өсүү темпи, % менен	3,5	4,3	5,5
Кумтөрдү кошпогондогу ИДП, млн. сом менен	482839,6	538910,2	602296,9
Реалдуу ИДПнын өсүү темпи (Кумтөрдү кошпогондо) % менен	4,6	5,1	5,4
Инфляция (алдыдагы жылдын декабрына карата), % менен	5,5	6,1	5,5

2017-жылга Кыргыз Республикасынын бюджеттик резолюциясында жана 2018-2019-жылдарга божомолунда бюджеттик саясаттын негизги багыттары каралып, кийинки үч жылдык мезгилге карата республикалык бюджеттин долбоорун түзүүдө алдын ала каралууга тийиш болгон артыкчылыктуу багыттар аныкталган. Жаңыдан куралган Кыргыз Өкмөтү бул чоң маселеде реформаларды жасап өздөрүнүн ишмердүүлүгүн көрсөтүү менен элдин ишеничин актайт деген ойдобуз.

Адабияттар:

1. **Турсунова С.А.** Учебник. «Финансы Кыргызской Республики» Б. 2004 г.
2. Бектенова Учебник. «Финансы денежное обращение и кредит» М: 2003 г.
3. Сарыбаев А. Учебник. «Государственные финансы в экономике Кыргызской Республики» - Б: 2002 г.
4. Учебник. Под ред. проф. Н.В.Колчиной «Финансы предприятий» М. 2006г
5. Источник: ОАО "Национальная энергетическая холдинговая компания", ОАО
6. Источник: Национальный статистический комитет КР
7. Источник: Министерство финансов КР